

УДК 37.091.12:005.963.3

Т. С. Гребенюк,
методист відділу природничих дисциплін ВПШО

Методика проведення екскурсій з економіки для учнів середніх і старших класів ЗНЗ *

Проаналізовано методику організації та проведення екскурсій з економіки для учнів середніх і старших класів шкіл. Питання розглянуто у контексті проблеми шкільної економічної освіти та професійної орієнтації випускників.

Ключові слова: навчальна екскурсія, професійна орієнтація, економічна освіта, навчально-виховна робота, виробництво.

Гребенюк Т. С. Методика проведення екскурсій по економіке для учащихся средних и старших классов общеобразовательных учебных заведений.

Проанализирована методика организации и проведения экскурсий по экономике для учащихся средних и старших классов школ. Вопрос рассмотрен в контексте проблемы школьного экономического образования и профессиональной ориентации выпускников.

Ключевые слова: учебная экскурсия, профессиональная ориентация, экономическое образование, учебно-воспитательная работа, производство.

Hrebeniuk T. S. Excursions in Economics for Students of Middle and Upper Classes of Secondary Schools.

The methods of organizing and conducting of tours in economics for secondary and high classes of schools are analyzed. Issues are considered in the context of school economic education and professional orientation of school-leavers.

Key words: educational tour, professional orientation, economic education, training and educational activity, production.

Постановка проблеми. Початок XXI століття ознаменувався пришвидшенням життя суспільства, появою нових викликів у всіх його сферах, зокрема, у шкільній освіті. Стало зрозуміло, що крім традиційного набору дисциплін школа має дати учням нові вміння та навички пізнання й самопізнання, потрібні для активного й успішного життя в умовах розвинутої ринкової економіки, в руслі інтеграційних процесів.

Тому перспективи викладання економіки в школі пов'язані, перш за все, із вимогами сучасного

економічного виховання й формування нової економічної культури. Остання формується як синтез цілого комплексу наук: історії, філософії, права, суспільствознавства, економічної географії та інших. Центральне місце у цій системі належить економіці. Тим більше, що сьогодні оволодіння економічними знаннями стало однією з вирішальних умов досягнення життєвого успіху.

Проблема шкільної економічної освіти полягає в тому, що у змісті економічних дисциплін переважає теоретичний підхід. Дуже слабкою залишається

* Додаток 2 – на компакт-диску цього номера.

зв'язка «навчальний матеріал – практична діяльність», занадто багато уваги приділяється макроекономічним питанням, досить віддаленим від повсякденної практики.

Економічне життя людини, добробут напряму пов'язані з її працевлаштуванням. Тому вибір професії – надзвичайно відповідальний крок у житті людини. Професію слід обирати свідомо, з урахуванням нахилів і здібностей, особистих потреб і громадських інтересів. Випускників чекає школа реального життя, складна і нелегка, але молодь, яка вдало обирає професію, в тому числі робітничу, зможе знайти роботу, не виїжджаючи за межі області. Треба навчити молодь сміливо крокувати у доросле життя, обирати професію до душі й не розчаровуватися при невдачах. Працюючи в рідній країні, ми сприяємо розвитку нашого краю. Адже на кожному підприємстві потрібні кваліфіковані працівники, у т. ч. з робітничими професіями.

Основна мета педагога – сформувати в учнів готовність до вибору фаху. Під готовністю старшокласників до вибору професій сфери економіки та підприємництва в умовах профільного навчання ми розуміємо інтегральне особистісне новоутворення, яке включає: відповідні мотиви, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, здатність юнаків та дівчат до професійного самовизначення; економічні знання, уміння й навички; комплекс індивідуальних психолого-фізіологічних особливостей, які забезпечують високу ефективність подальшого професійного функціонування в цій галузі. Тому доцільно: включити в навчально-виховний процес економічні дисципліни, курси за вибором, спецкурси економічного спрямування; цілеспрямовано формувати у старшокласників готовність до професійного вибору в економічній сфері; використовувати оптимальні форми та методи профорієнтаційної роботи, витримувати єдину цільову спрямованість шкільної, позашкільної освіти і родинного виховання.

Проблеми професійного самовизначення старшокласників, готовність до вибору професій розглядали І. Бех, М. Левківський [2], Г. Левченко, В. Мадзігон, М. Пряжников, М. Тименко [4], Л. Чеботарьова, О. Ястремська [5, 6] та ін.

Особливо слід відмітити: розглянута тема враховує специфіку економічної підготовки, яка дозволяє випускникам загальноосвітніх навчальних закладів адаптуватися до вимог ринку праці та сприяє ліквідації істотних прогалів в економічних знаннях, що є характерною ознакою сучасного стану українського суспільства. Це дозволяє застосовувати нетрадиційні форми проведення занять та позаурочної роботи з метою активізації пізнавальної діяльності учнів.

Однією з таких форм, яка логічно вписується в комплекс підготовки учнів старших класів з економіки, є екскурсія.

Виклад основного матеріалу. Навчальна екскурсія (лат. *excursio* – прогулянка) – форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя явищ, виробничих процесів через безпосереднє їх сприймання. Шкільна програма з економіки передбачає обов'язковий мінімум екскурсій, зокрема в центр зайнятості, установу, банк, на промислове чи сільськогосподарське виробництво, транспортне підприємство.

Екскурсія є складною формою навчально-виховної роботи, триває 45–90 хв. Вона відкриває можливості для комплексного використання методів навчання, збагачує знаннями учнів і самого вчителя, допомагає виявити практичну значимість знань, сприяє ознайомленню учнів з досягненнями науки, є ефективним засобом виховання школярів, зокрема їх емоційної сфери.

Екскурсії поділяють: за змістом (виробничі, біологічні, історичні, географічні, краєзнавчі, мистецькі); за часом (короткострокові, тривалі); за черговістю під час навчального процесу – попередні, або вступні (на початку вивчення теми, розділу програми), супровідні, або проміжні (у процесі вивчення навчального матеріалу), заключні, або завершальні (наприкінці вивчення теми, розділу); за відношенням до навчальних програм (програмові та позапрограмові).

Об'єктами навчальних екскурсій є промислові підприємства, банки, вищі навчальні заклади, установи культури і мистецтва (музеї, виставки), храми, історичні місця і пам'ятки тощо. Планують їх заздалегідь у межах урочного часу (екскурсії з виховною метою належать до позакласних заходів, їх проводять у позаурочний час). Для ефективного проведення екскурсії необхідне чітке визначення освітньої та виховної мети, вибір оптимального змісту, об'єкта екскурсії з урахуванням рівня підготовки учнів.

Організацію екскурсії поділяють на кілька *етапів*:

1. Теоретичну і практичну підготовку – учитель заздалегідь знайомиться з об'єктом, домовляється про дидактичний зміст екскурсії з екскурсоводом, дає мінімум необхідних знань учням.

2. Інструктаж, завдання якого полягає в ознайомленні учнів з метою і змістом екскурсії. Учитель характеризує об'єкт, зацікавлює ним, повідомляє про план екскурсії, за потреби – накреслює схему маршруту.

3. Проведення екскурсії, що передбачає послідовний розгляд об'єктів екскурсії, визначення головного для отримання необхідної інформації

про об'єкт. Учні запитують, спостерігають, запам'ятовують, роблять нотатки. Завершується екскурсія відповідями на запитання щодо її змісту.

4. Опрацювання матеріалів екскурсії передбачає уточнення, систематизацію, узагальнення одержаних під час екскурсії вражень, спостережень. обов'язковим є аналіз підсумків навчальної екскурсії – усне опитування, використання даних під час наступних уроків. За потреби наслідки екскурсії оформлюють у вигляді стенда, плаката, альбому чи презентації.

Екскурсія в системі професійної орієнтації відноситься до професійного інформування учнів, оскільки вона має ознайомчий характер і спрямована на формування уявлення в учнів про світ професій, зокрема тих, які необхідні на конкретному підприємстві.

Екскурсії поділяються на такі *види*:

1) тематичні – проводяться після вивчення певної теми;

2) підсумкові – здійснюються по закінченню чверті (модуля, року та ін.);

3) міжпредметні – мають ширший, більш багатогранний та глибокий характер, проводяться спільно з учителями різних предметів (наприклад, викладачі економіки та географії можуть провести екскурсію в краєзнавчий музей, центр зайнятості, банківську установу, на підприємство).

Під час проведення навчальних екскурсій можуть бути використані інформаційно-рецептивний, репродуктивний і проблемний методи навчання.

При проведенні екскурсії на підприємство необхідно звернути увагу на такі вимоги: її мету і завдання: ознайомлення з виробничим процесом в даній галузі, з технологією та організацією виробництва, шляхами підвищення ефективності роботи на підприємстві, зі змістом праці людей різних професій, заходами збереження навколишнього середовища. Крім цього, є можливість розширити знання учнів про спеціалізацію, концентрацію і кооперування виробництва, шляхи зниження собівартості продукції.

Підготовка екскурсії. У ході підготовки вчителя до екскурсії важливе значення має планування. Воно дозволяє провести захід відповідно до поставлених цілей. Планують екскурсії на початку навчального року. Аналіз шкільної програми допомагає вчителю визначити підприємства, які стануть об'єктами для вивчення в ході екскурсії. На них школярі ознайомлюються з організацією й технологією виробництва, економічними зв'язками, характером і змістом праці робітників масових професій. Критерієм відбору підприємств служить високий рівень

організації виробництва, можливість демонстрації сучасної техніки й технологічних процесів виробництва, різноманітних професій і спеціальностей. Готуючись до екскурсії, вчителю доцільно ознайомитися з деякими відомостями з основ техніки, технології й організації праці, з довідковою літературою щодо змісту програмового матеріалу. Педагог розробляє план майбутньої екскурсії.

Безпосередньо перед екскурсією вчитель відвідує підприємство, домовляється з екскурсоводом і погоджує план її проведення. Перед екскурсією повідомляє учням її тему і мету, план і порядок проведення спостережень, визначає завдання (індивідуальні або групові) зі збору потрібної інформації, уточнює форму підведення підсумків екскурсії, розбиває учнів на ланки й призначає ланкових. Школярам можна роздати пам'ятку про організацію екскурсії (див. додаток 1).

На занятті, що передує екскурсії, можна ознайомити школярів зі структурою підприємства, на якому вона буде проходити. Вибираючи об'єкт для екскурсії, слід мати на увазі, що в сільській місцевості можливості вчителя досить обмежені. Інколи всі екскурсії доводиться проводити на те саме підприємство. У таких умовах учитель складає завчасно на весь період навчання план проведення екскурсій, щоб вони не повторювалися за змістом й інтересом учнів не знижувався.

Найбільший навчальний ефект від екскурсії буває тоді, коли її проводить сам учитель. Він чітко уявляє навчальні завдання, підготовленість учнів, їх знання з основ наук. Усе це дає йому можливість бути лаконічним, акцентувати увагу слухачів на основному. На жаль, учитель-предметник не завжди буває підготовлений до ролі екскурсовода на сучасному промисловому підприємстві. Тоді екскурсію проводить працівник підприємства, якого вчитель завчасно ознайомлює із завданням. Разом з екскурсоводом учитель намічає маршрут екскурсії та продумує, як гарантувати безпеку руху школярів на території підприємства, як розмістити їх у цеху та ін.

По завершенні екскурсії підбиваються підсумки, під час яких екскурсовод розповідає про перспективи підприємства та покращення умов праці на ньому. Вчитель відзначає активніших учнів під час екскурсії, інформує про подальші завдання щодо вивчення предмета. Отже, до навчальної екскурсії потрібно ґрунтовно готуватись.

Проведення екскурсії повинно забезпечити максимальний навчально-виховний ефект, що потребує відповідної підготовки як учителя, так і учнів. З урахуванням програмових вимог, місця

розташування закладу освіти, виробничого оточення, наявності екскурсійних ресурсів (банк, підприємство, музей) тощо педагог ще до початку навчального року може намітити об'єкти екскурсій. Безперечно, охопити всі неможливо за браком часу, їх віддаленістю від школи, тому при виборі слід користуватися такими критеріями:

- відповідність змісту екскурсії навчальній програмі;
- доступність екскурсії для розуміння школярів;
- можливість використання міжпредметних зв'язків (економіка, географія, хімія, біологія, трудове навчання);
- сприяння екологічному вихованню та формуванню природничо-наукового світогляду учнів.

Особливе значення мають екскурсії на виробництво, оскільки вони дозволяють показати технологічні процеси виробництва, економічні зв'язки на підприємстві, явища в їх взаємозв'язку, в тому вигляді, у якому вони є в житті, побуті.

Хід екскурсії. При організації екскурсії на виробництво слід дотримуватися таких вимог:

1. Обирають цехи, ділянки, установки, які гарантують їй повну безпеку.
2. Місце проведення, маршрут екскурсійної групи, об'єкти демонстрації, час проведення узгоджуються представником закладу освіти з адміністрацією об'єкта екскурсії й оформляються службовою запискою, засвідченою підписами директора школи та представника підприємства.
3. Керівниками екскурсії призначають: від школи – учителя-предметника, від підприємства – заступника керівника з питань зв'язків із громадськістю. Керівники екскурсії повинні добре знати об'єкт екскурсії.
4. Відповідальність за збереження життя і здоров'я учнів під час екскурсії несуть директор школи, учитель, керівник об'єкта.
5. Керівники екскурсії повинні здійснювати постійний нагляд за учнями під час її проведення.
6. Перед кожною екскурсією учні повинні бути ознайомлені з загальною характеристикою об'єкта, маршрутом і заходами безпеки, яких слід неухильно дотримуватися.
7. Кількість учнів, залучених до екскурсійного відвідування, повинна узгоджуватися з керівником екскурсії від підприємства (рекомендований ліміт – 25 осіб).
8. Допущені до екскурсійного відвідування учні повинні бути відповідним чином одягнуті, не мати при собі предметів, що можуть створити небезпеку при проведенні екскурсії.
9. Учні забороняється здійснювати будь-які самовільні дії на об'єкті без дозволу керівника.

10. У випадку аварійної ситуації керівники екскурсії виводять дітей в завчасно вибране безпечне місце. При виникненні нещасного випадку постраждалому надається перша медична допомога.

11. Після завершення екскурсії керівники виводять учнів з об'єкта і перевіряють наявність учасників за списком.

Екскурсія починається, як правило, з короткої вступної бесіди, в якій перед учнями розкривають значення підприємства для цього економічного району, розповідають про його продукцію. Бесіду зручно проводити в залі, де розміщені стенди, які розповідають про історію підприємства, його досягнення і традиції. На закінчення бесіди учнів ознайомлюють із правилами поведінки на території підприємства. Далі школярі оглядають основні цехи, їх знайомлять із головними технологічними лініями виробництва, новою технікою, спостерігають за діяльністю робітників різних професій безпосередньо у виробничих умовах. З інтересом, як правило, проходять зустрічі учнів із новаторами виробництва, що розповідають про свою роботу, досягнуті успіхи. У ході заключної бесіди екскурсовод відповідає на питання учнів. По закінченні екскурсії школярі складають звіти. Їх перевіряє вчитель і потім підбиває підсумки.

Підведення підсумків екскурсії. Знання, отримані в ході екскурсії, потребують систематизації, розвитку, закріплення. Це досягається в процесі подальшої урочної та позаурочної роботи з її матеріалами. Як правило, на першому після екскурсії уроці учні або керівники груп звітуються перед колегами щодо поставлених перед ними завдань та про отримані результати. При цьому учнів орієнтують на те, щоб їх виступ базувався переважно на тому матеріалі, який безпосередньо отриманий на об'єкті екскурсії, та був підкріплений наочністю: таблицями, схемами, колекціями, замальовками, фотоматеріалами, презентаціями тощо.

За зразок оформлення результатів може слугувати презентація, створена нами в редакторі «Microsoft Office PowerPoint» на основі матеріалів, отриманих у ході екскурсії вчителів економіки на торговельно-виробниче підприємство «Тигрес» у Луцьку в травні 2012 р. (додаток 2).

По ходу виступу або після його завершення учитель, учні задають запитання щодо способів та засобів отримання результатів вимірювань, вивчення економічних явищ. Підсумки також можна підвести на спеціальному тематичному шкільному вечорі або учнівській конференції.

Значення екскурсій важко переоцінити. Вони дають можливість школярам наживо спостерігати

процеси і явища в науці, техніці, на виробництві, знання про які вони отримали на уроках економіки. Також учитель з'ясує, як учні зрозуміли шкільний матеріал і чи вміють практично застосовувати набуті знання, уміння і навички.

Висновки. Екскурсія як одна із форм навчально-виховної роботи виконує такі функції:

– забезпечує формування в учнів уявлень про певні види трудової діяльності;

– дає змогу показати учням реальні умови роботи працівників різних сфер виробництва;

– спонукає дітей знаходити і розвивати у собі нахили до певних професій;

– урізноманітнює процес професійної орієнтації;

– підвищує інтерес до різних професій;

– поглиблює знання учнів із різних видів трудової діяльності.

Результатом педагогічного керівництва підготовкою старшокласників до вибору професій в економічній сфері є: формування у юнаків і дівчат самостійного підходу до розв'язання проблем вибору фаху та позитивного ставлення до майбутньої економічної діяльності;

належний рівень знань прикладної економіки; інформованість про світ професій; наявність у старших школярів умінь і навичок роботи з професіографічними матеріалами; уміння зіставляти власні індивідуально-психологічні особливості з вимогами професій економічної сфери; відповідність обраної учнем професії його інтересам, здібностям та соціальному замовленню.

Додаток 1

ПАМ'ЯТКА

для учнів про організацію екскурсії

1. Ознайомтеся з завданням, яке слід виконати в ході екскурсії.
2. Опрацюйте літературу з теми.
3. Підготуйте все необхідне для екскурсії, але не беріть нічого зайвого.
4. Зверніть увагу, щоб Ваш одяг та взуття були зручними.
5. Чітко дотримуйтеся дисципліни, акуратності, плану проведення екскурсії.
6. Самостійно (або з учасниками вашої групи) здійснюйте спостереження, аналізуйте побачене й почуте, робіть висновки.
7. Необхідне записуйте, замальовуйте, фотографуйте.
8. Проведіть обробку матеріалів: оформіть звіти, фотоальбоми, стінні газети, презентації.

Література

1. Бендюк М. А. Азбука профорієнтації. Як молодій людині досягти успіху на ринку праці? [Текст] / М. А. Бендюк, І. Л. Соломін, М. І. Ткачов. – Вид. 2-е, доповн. і доопрац. – К. : Літера плюс, 2007. – 184 с.
2. Боровикова Т. В. Экономическая культура как компонент системы общей культуры [Текст] / Т. В. Боровикова // Актуальные проблемы философии, культуры. – М. : [б. и.], 1998. – С. 74–87.
3. Дрозденко Л. І. Виховання економічної культури [Текст] / Л. І. Дрозденко // Палітра педагога. – 1997. – № 4. – С. 20–23.
4. Екскурсія як форма організації навчального процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ikpp_kpp_koreks.psihopedagogika_2_chast/590.html
5. Калінська А. В. Підготовка старшокласників до вибору професій сфери економіки (в умовах профільного навчання) : методич. посібн. [Текст] / А. В. Калінська; за ред. М. В. Левківського. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 163 с.
6. Островерхова Н. Навчальна екскурсія та її аналіз [Електронний ресурс] / Н. Островерхова // Osvita.ua. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/method/technol/728/>
7. Павелків О. М. Виховання у старшокласників інтересу до підприємницької діяльності у процесі оволодіння економічним розрахунком : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 [Текст] / Ольга Миколаївна Павелків. – К., 2004. – 216 с.
8. Поляков В. А. Професійне самовизначення молоді [Текст] / В. А. Поляков, С. М. Чистякова // Педагогіка. – 2003. – № 5. – С. 34–39.
9. Чеботарьова Л. І. Економічне виховання та освіта старшокласників у процесі вивчення предметів шкільного освітнього компоненту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 [Текст] / Людмила Іванівна Чеботарьова. – К., 2002. – 213 с.